

NEO LIBERAL POLİTİKALARIN EĞİTİM ALANINA VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE YANSIMALARI

REFLECTIONS OF NEO LIBERAL POLICIES ON THE EDUCATION AREA AND THE TURKISH EDUCATION SYSTEM

Dr. Gülbaşak DİKTAŞ YERLİ

Sakarya Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, gbasakdiktas@gmail.com

Sakarya / Türkiye

ORCID: 0000-0002-1170-8907

Özet

Neoliberalizm, serbest piyasa fikrinin yayılmasını, özel teşebbüsü, kamudan ayrı olmayı, üretim, tüketim ve ticaret bağımsızlığını savunan iktisadi bir sistemdir. İleri kapitalist ülkelerin ucuz şartlarda üretimlerini gerçekleştirebileceği, farklı üretim tarz ve yerleri arama eğilimine girmeleri, neoliberal politikaların var oluşunu sağlamıştır. Neoliberal ekonomik yöntemle bireysel girişimlere öncelik verilmekte, serbest ekonomik faaliyetlerle oluşturulan kuramsal hat içinde bireysel ekonomik aktiviteler varlık gösterebilmektedir. Neoliberalizm, ekonomik gelişmelere paralel toplumsal yapıyı sermayenin çıkarlarına hizmet edecek şekilde belirlemek hedefiyle ilk olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmaktadır. Sosyal devlet anlayışının devamlılığının sağlanmasının imkânsız olduğu yaklaşımını benimseyen neoliberal politikaların, eğitim alanına da yansımaları görülmektedir. Bu doğrultuda öncelikle sistemin felsefi anlayışının teminini sağlamak amacıyla eğitim kurumları piyasa koşullarına uygun hale getirilmiş ve sisteme adapte olabilecek bireylerin yetiştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Dünya Bankası ve İMF tarafından 1980'li yıllarda gerçekleştirilen adaptasyon planlarıyla neoliberal politikalar eğitim alanına yansıtılmaya başlanmaktadır. Bu süreçte öncelikle eğitimin, içeriği sistemin ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmakta, sonra eğitimin ekonomik kaynağıyla ilgili değişimler belirlenmekte ve en son olarak da altyapı düzenlemeleri gerçekleştirilmektedir. Neoliberal politikalar doğrultusunda eğitim alanına ilişkin düzenlemelerde öncelik, piyasanın istekleri yönünde hareket edebilmek üzere ihtiyaç duyulan bilgi ve yetenek sahibi bireylerin eğitimi sağlamaktır. Eğitimde kullanılacak materyaller de yine pazarın gereksinimiyle belirlenmektedir. İnsanı sermayeyi merkeze alan temel yaklaşımı belirleyen neoliberal eğitim politikaları, sistemin gereksinimi ve piyasa merkezli biçimde her eğitim seviyesinden çalışabilecek insan gücünü yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Eğitimdeki neoliberal dönüşümlerle standartlaştırılmış bilginin değeri yerini standartlaştırılmış başarıya bırakmaktadır. Böylece eğitim, serbest piyasa mekanizması içerisinde kazanç odaklı bir ticari kuruluşa dönüşmekte, eğitimde fırsat eşitliği imkansızlaşmakta, kutuplaşma kaçınılmaz hale gelmekte ve toplumsal yapı demokratiklikten uzaklaşmaktadır. Eğitimin tüm süreçlerinde var olan değişimlerin değerlendirilmesi toplumsal yapının bütünlüğü ve mevcudiyeti açısından önemlidir.

Bu çalışmada, toplumsal ve bireysel yeniden oluşumun önemli aygıtı olan eğitime ve Türk Eğitim Sistemi'ne neoliberal politikaların yansımalarını değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal Politika, Neoliberal Eğitim Politikası, Eğitim, Eğitim Sistemi, Türk Eğitim Sistem.

Abstract

Neoliberalism is an economic system that advocates the spread of the free market idea, private enterprise, separation from the public, production, consumption and trade independence. The tendency of advanced capitalist countries to search for different production styles and places where they can produce under cheap conditions has led to the existence of neoliberal policies. With the neoliberal economic method, individual initiatives are given priority, and individual economic activities can exist within the theoretical line created by free economic activities. Neoliberalism first emerged in the 1970s with the aim of determining the social structure in parallel with economic developments in a way that would serve the interests of capital. Neoliberal policies, which adopt the approach that it is impossible to ensure the continuity of the social state understanding, also have reflections on the field of education. In this direction, primarily in order to provide the philosophical understanding of the system, educational institutions have been adapted to market conditions and individuals who can adapt to the system have been trained. With the adaptation plans carried out by the World Bank and the IMF in the 1980s, neoliberal policies are beginning to be reflected in the field of education. In this process, first of all, the content of the education is designed in line with the needs of the system, then the changes related to the economic resource of the education are determined and finally the infrastructure arrangements are made. In line with neoliberal policies, the priority in the regulations regarding the field of education is to provide the education of individuals with the necessary knowledge and ability to act in line with the demands of the market. The materials to be used in education are also determined by the needs of the market. Neoliberal education policies, which determine the basic approach centered on human capital, aim to train manpower who can work from every education level in a market-centered manner. With the neoliberal transformations in education, the value of standardized knowledge leaves its place to standardized success. Thus, education turns into a profit-oriented commercial institution within the free market mechanism, equality of opportunity in education becomes impossible, polarization becomes inevitable and the social structure moves away from democracy. Evaluation of the changes that exist in all processes of education is important in terms of the integrity and existence of the social structure. In this study, it is aimed to evaluate the reflections of neoliberal policies on education, which is an important instrument of social and individual regeneration, and on the Turkish Education System.

Keywords: Neoliberal Policy, Neoliberal Education Policy, Education, Education System, Turkish Education System.

1. GİRİŞ

İleri kapitalist ülkelerin ucuz şartlarda üretimlerini gerçekleştirebileceği, farklı üretim tarz ve yerleri arama eğilimine girmeleri, neoliberal politikaların var oluşunu sağlamıştır. Neoliberal politikalar değişik toplumsal yapılarda dayatmalarıyla ciddi farklılıklara neden olmuş, ekonomik model olarak karşılanmaktadır. Gerçekleştirilen bu ekonomik yöntemle bireysel girişimlere öncelik verilmekte, serbest ekonomik faaliyetlerle oluşturulan kuramsal hat içinde bireysel ekonomik aktiviteler varlık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda devlet, iktisadi yapıya müdahaleyi azami sınırdan yaparak, yalnızca bu uygulamalarla uyumlu bir teorik hat oluşturarak, sistemin devamını gerçekleştirme görevi edinmektedir. Bu ekonomik değişiklikleri bütün toplumsal alanlarda sınırsız sermaye hareketliliği, kuralsızlaştırma, topluma yönelik yapılan masrafların azaltılması ve sermayeyi niteleyen kesimlerde verginin indirilmesi biçiminde açıklamak mümkündür.

Sosyal adaletsizlikler üzerinde inşa edilen bu sistem, toplumun her kesimine eşit derecede yansımamakta, güçlü olanın var olabileceği bu iktisadi sistemle sosyal ve ekonomik açılardan özgün potansiyel güçler yok edilmektedir. Tüm bu yok edilişler düşünme biçimlerini, sosyal ağları, iş bölümlerin kapsamaktadır (Beaud, 2015; Harvey, 2015).

Neoliberalizm, ekonomik gelişmelere paralel toplumsal yapıyı sermayenin çıkarlarına hizmet edecek şekilde belirlemek hedefiyle ilk olarak 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Sosyal devlet anlayışının devamlılığının sağlanmasının imkânsız olduğu yaklaşımını benimseyen neoliberal politikaların eğitim alanına da yansımaları görülmektedir. Öncelikle sistemin felsefi anlayışının teminini sağlamak amacıyla eğitim kurumları piyasa koşullarına uygun hale getirilmiş ve sisteme adapte olabilecek bireylerin yetiştirilmesi gerçekleştirilmiştir (Davies & Bansel, 2007). Toplumdan ziyade bireyin varlığına vurgu yapan söylemler ise neoliberal sistemin hem siyasal hem sosyal hem de ekonomik zeminini sağlamlaştırmıştır (Field, 2003). Bu perspektiften 1980’li yıllara bakıldığında, kendi potansiyeli ve çabalarıyla var olabilecek bireyin inşasına ilişkin eğitim sisteminin yapılandığı görülmektedir. Neoliberal sisteme uyumlu uygulanan eğitim politikalarıyla, piyasa koşullarına uygun toplum oluşturmak hedeflenmektedir. Fakat eğitimdeki bu uygulamalarla eleştirel ve özgür düşünebilen birey yetiştirmek mümkün olmadığı gibi eğitimin eşit nitelikte toplumun bütününe yayılması da sağlanamamaktadır. (Uçkaç, 2019).

Günümüz eğitim süreçlerine bakıldığında karşılaşılan *bilgi teknolojileri, e öğrenme, bilgi toplumu, yaşam boyu öğrenme* benzeri kavramların kökenine neoliberal sistemin kaynaklık ettiğini ifade etmek mümkündür. Neoliberal politikaların odağında küresel sermaye faaliyetlerinin çıkarları için devletin küçülmesi beklenmektedir (Boratav, 1997; Tanzi, 2011). Bu politikalarla sosyal gereksinimlerin giderilmesinde devletin etkinliği azaltılmakta, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim gibi temel insani hakların özelleştirilmesi amaçlanmaktadır. Tüm bunların neticesinde hem eğitimin anlamı, amacı ve fonksiyonu hem de kamusal faaliyet olma koşulu değişmektedir.

Eğitime yönelik yapılan harcamalarda kamu ve özel sektörünün oranı önemlidir. Temel insan hakkı olarak değerlendirilen eğitim için yapılacak harcamaların önemli payının kamu tarafından gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Türkiye’de ücretsiz ve nitelikli eğitimin karşılanmasına dair oluşturulan ekonomik kaynak, OECD’nin altında görülmektedir (Kuzulu, 2022). Tüm dünyada ve tüm alanlarda etkili olan, kamuya ait yükümlülüklerin özel kesime aktarılması gerekliliğiyle varlık bulan neoliberal politikalarla devletler tarafında ücretsiz sağlanan eğitim hizmetleri özel okullara devredilmektedir (Karakaya, 2013). Eğitimin tüm süreçlerinde var olan değişimlerin değerlendirilmesi toplumsal yapının bütünlüğü ve mevcudiyeti açısından önemlidir. Bu çalışmada, toplumsal ve bireysel yeniden oluşumun önemli aygıtı olan eğitime ve Türk Eğitim Sistemi’ne neoliberal politikaların yansımalarını değerlendirmek amaçlanmaktadır.

2. NEO LİBERAL POLİTİKALAR VE EĞİTİM

Neoliberalizm, serbest piyasa fikrinin yayılmasını, özel teşebbüsü, kamudan bağımsız olmayı, üretim, tüketim ve ticaret bağımsızlığını savunan iktisadi bir sistemdir. 1970’li yıllarla birlikte Keynesyen ekonomi geçerliliğini yitirmekte ve neoliberal politikalara geçiş süreci başlamaktadır. Neoliberal sistemle “demokratik” şeklinde tanımlanan serbest piyasada küçük çapta faaliyet gösteren işletmeler yerlerini küresel şirketlere bırakmakta ve bu şirketler devletler üzerinde de egemen bir güç haline dönüşmektedir. Ulus devletlerin yönetimlerine de küresel kapitalizmle bağlantılı OECD, Dünya Bankası gibi örgütlerin dahil olduğu görülmektedir (Davies vd. 2006). Böylece devletin fonksiyonları hızla değişmekte, devlet, sistemin hatasız çalışma ve piyasanın önceliğini temin etme işlevini edinmekle birlikte kamu hizmeti veren kurumların özelleştirilerek sistemin parçalarına dönüştürülmesini hedeflemektedir (Ataay, 2007). Dünya Bankası ve İMF tarafından 1980’li yıllarda gerçekleştirilen adaptasyon planlarıyla neoliberal politikalar eğitim alanına yansıtılmaya başlanmaktadır. Bu süreçte öncelikle eğitimin, içeriği sistemin ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmakta, sonra eğitimin ekonomik kaynağıyla ilgili değişimler belirlenmekte ve en son olarak da altyapı düzenlemeleri gerçekleştirilmektedir (Cornay, 1995).

Böylece eğitimde piyasa şartlarında değişim gerçekleşerek metalaşmaktadır. Piyasa şartlarına bırakılan eğitim, rekabet şartlarında özel girişimlerin performansları doğrultusunda sunulmaya başlanmaktadır. Önemli bir ölçüde kamudan sermaye kontrolüne geçen eğitim, piyasa koşullarında alınıp satılır hale gelmekte (Lewidow, 2005), sınıf farklılıkları belirginleşmektedir (Apple, 2002: 30-31).

Neoliberal politikaların eğitime yansmasıyla birlikte eğitim, piyasada alınıp satılan, ticarileşen, sermayeyi önceleyen bir yapı sergilemeye başlamaktadır (Kotz, 2018). Böylece eğitim özelleştirilmekte, metalaştırılmaktadır. Metalaşan, piyasa koşullarına hizmet etmeye odaklanan eğitim anlayışıyla bağımsız düşünme, gelişme ve araştırma kapasitesi sınırlandırılmakta, kişiye sunulanlarla kendi bağımsız tercih ve isteği doğrultusu algısı oluşturularak, sömürülen beyin haline gelmekte, bu şekilde eğitimle bireylerin toplumsal gerçekliğe ulaşması engellenmiş olmaktadır. Bu şartlarda ortaya çıkan gerçekliğin yönetimi sermayenin kontrolündeki büyük örgütlerin kontrolünde üretilmektedir (McMahon, 1999). Sistem eğitimle paralel giden araştırmaya da yönelmekte, her iki alanda da piyasa koşulları doğrultusunda oluşan taleplerle faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu durum ise eğitimin özerkliğini ve gelişmesini engellemektedir. Böylece eğitim sermayeye hizmet etmektedir. Ancak temel amacı özgür düşüncenin bireysel ve toplumsal alanlarda temini olan eğitim, neoliberal süreçte sermayeye kontrol edilir durumda olmakta, rasyonel birey düşünsel özgürlükle, piyasa özgürlüğü ise toplumsal özgürlüğü tanımlar boyut kazanmaktadır. Toplumun tüm alanlarını piyasa koşulları doğrultusunda dönüştüren neoliberal politikalar, aynı doğrultuda devletin tanımı ve rollerine ilişkin değişimlerin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu hedefin gerçekleşmesinin ise ancak eğitimle olası olduğu görülmektedir.

Neoliberalizm, devamı için devletten, sürekli faaliyette olan piyasa oluşturma ve bu piyasanın devamlılığını gerçekleştirecek kurumları inşa etmesini beklemektedir. Bu hedefle var olan devlet, girişimci, rekabetçi bireylerden meydana gelen toplumu oluşturmakta ve bireyler, neoliberal sistemin öznesi haline gelmektedir. (Dardot & Laval, 2012). Sosyal devlet anlayışında var olan eğitimin toplumun tümüne eşit ve ücretsiz sağlanması, neoliberal yaklaşıma ters düşmektedir. Neoliberal politikalara göre eşit eğitim koşulları yoksul ve varlıklı arasında fırsat farkını ortadan kaldırmakta, bu durumsa varlıklı temsil eden sermaye tarafından tercih edilmemektedir (Chang, 2002).

Neoliberal ekonomik politikadaki temel amaç devletin küçülmesini sağlayarak serbest piyasayı aktifleştirmekken, eğitimde ekonomiyle uyumlu biçimde eğitim kurumu içerisinde veya dışarısında rekabetçi yapılar sağlamayı amaçlamaktadır. Toplum nezdinde neoliberal politikalarla “devlet güçsüz ve kötü, özel girişimler ise iyidir” yaklaşımı yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda diğer kamu kurumları gibi okullara da gereksiz yatırım yapılmakta, eğitim kurumlarının özel sektör tarafından daha aktif hale getirilmesi sağlanmaktadır (Lewidow, 2005). Neoliberal sistemde öncelik ekonomik rasyonaliteye verilirken, toplumun her ferdindeki temel kaygının maksimum kara ulaşmak olması gerektiği kabulüyle hareket etmektedir. Bu yaklaşım içinde ise eğitim, insani sermayenin üretim aracı olarak değerlendirilmektedir (Apple, 2000). Eğitimin alınıp satıla bilen forma dönüşmesi neoliberal düşünce için önemli kabul edilmektedir.

Neoliberal sistemin varlığı sermayenin sürekli büyümesiyle ve gereksinimlerinin karşılanmasıyla ilerlemekte, bu durumun temini ise yeniden toplumsal üretim kapasitesine sahip kültür, aile, basın, okul gibi araçlarla mümkün olmaktadır (Althusser, 2014). Sistemin sürekliliği için fiziksel, ideolojik, siyasal, sosyal tüm boyutlarla toplumun sistemin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden üretiminin sağlanması gerekmekte, yeniden üretimin gerçekleştirilmesi için ise iş gücüne verilen eğitim elzem hale gelmektedir (Amin, 2014). Yeniden üretimin yapılandırılmasında eğitim, sürekli değişen piyasa şartlarına göre uyarlanmaktadır. Eğitim sistemin amacına hizmet edecek bireyler yetiştirmek amacıyla ihtiyaç doğrultusunda eğitim, yeniden inşa edilmektedir (Davies & Bansel, 2007).

Var olan koşullarda eğitimde gerçekleştirilen sistemdeki değişimlere yönelik uyum uygulamaları, kamunun sağladığı parasız, toplumun tümünü kapsayan eğitimden paralı eğitimi benimseme dönemine geçildiğini göstermektedir. Böylece eğitim, küresel güçlerin ellerinde bulundukları sermaye tarafından şekillendirilmekte, bir taraftan sisteme uygun iş gücü sağlarken diğer bir taraftan da tüketicilerin eğitimini sağlamaktadır. Sistemin istediği piyasa işleyişi ancak böylesi bir organizasyonla mümkün kılınmakta, eğitimle ekonomideki rekabet temin edilmektedir (Hirtt, 2005). Sistemde bireyler insani sermaye kabulüyle yer almakta ve eğitim insani sermaye sağlayan yatırım şeklinde değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda varlık bulan bireylerin benlikleri toplumsal alanlarında ve piyasada girişimci niteliğiyle betimlenmektedir. Bu betimlemeyle bireylerin hayatları üretim süreci, eğitim de bireyin üretim tekrarını sağlamakta ve kendini yeniden inşa edebilmesi için bilgilenmesine ilişkin süreç olarak kabul edilmektedir (Masschelein ve Simons, 2002).

Neoliberal eğitim politikalarıyla piyasada var olan rekabetin eğitimde de ortaya çıkması, eğitim alamayacak ekonomik güce sahip olmayan yoksul kesimin eğitimin dışında kalmasına yol açmaktadır. Meydana gelen bu gerçeklikle eşit eğitim olanağına ulaşmak imkânsız hale gelmekte, sınıflar keskinleşmektedir. Bilişsel kapasitesi olduğu halde eğitim fırsatı bulamayan birey ve kesimlerin varlığı ise bireysel olduğu kadar toplumsal kayıpları da beraberinde getirmektedir. Tüm bu tartışmalar sonucunda eğitimin ekonomiyle, politikayla, müfredatla bağlantılı bir şekilde iktidarın benimsediği iktisadi, sosyal ve ideolojik sistemle iç içe olduğu anlaşılmaktadır. (Uçkaç, 2019).

Neoliberal politikaların eğitime yansımalarıyla kamunun eğitime yönelik yatırımlarının hızla azaldığı görülmektedir. Eğitimde özel sektörü cazip kılacak uygulamalar yapılırken, eğitimin niteliğiyle ilgili de kamu ve özel sektör arasında fark açılmakta, kaliteli eğitime ulaşmak parayla mümkün olmaktadır (Kurul, 2012). Ekonomik yoksunluk içindeki bireyler bu eğitim hizmetlerine ulaşamadıkları gibi kamudaki eğitim hizmetlerine ulaşmakta zorluk yaşamaktadır. Genel ekonomik göstergelerde de yoksullar için tüm alanlarda olduğu gibi eğitimde de koşullar zorlaşmakta, eğitime karşı dezavantajlı konumda olan yoksulların oranı artmaktadır.

Neoliberal politikalar doğrultusunda eğitim alanına ilişkin düzenlemelerde öncelik, piyasanın istekleri yönünde hareket edebilmek üzere ihtiyaç duyulan bilgi ve yetenek sahibi bireylerin eğitimini sağlamak amaçlanmaktadır. Eğitimde kullanılacak materyaller de yine pazarın gereksinimiyle belirlenmektedir. İnsanı sermayeye odaklanan temel yaklaşımı belirleyen neoliberal eğitim politikaları, sistemin gereksinimi ve piyasa merkezli biçimde her eğitim seviyesinden çalışabilecek insan gücünü yetiştirmeyi hedeflemektedir. Eğitimdeki neoliberal dönüşümlerle standartlaştırılmış bilginin değeri yerini standartlaştırılmış başarıya bırakmaktadır (Aksoy, 2005). Böylece eğitim, serbest piyasa mekanizması içerisinde kazanç odaklı bir ticari kuruluşa dönüşmekte, eğitimde fırsat eşitliği imkansızlaşmakta (Aksoy ve Deniz, 2017), kutuplaşma kaçınılmaz hale gelmekte ve toplumsal yapı demokratiklikten uzaklaşmaktadır.

3. NEO LİBERAL POLİTİKALAR VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ

Türkiye’de Cumhuriyetle birlikte ulus devlet inşası hedefiyle eğitim programlarının yapılandırıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda *güneş dil teorisi*, *millet mektepleri*, *halkevleri*, *köy enstitüleri* gibi uygulamaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Kartal, 2020). Cumhuriyetin kuruluş sürecindeki eğitime yönelik pratiklerin odağında, ulus devlet merkezinde siyasal yapıya bağlı, yararlı yurttaş yetiştirmek yer almaktadır. Sosyal devlet ilkesiyle hareket eden devlet, eğitimi üstlenmekte, ulus devlet anlayışıyla cumhuriyetin temsilcisi olarak öğretmenler belirlenmektedir. Sosyal devlet anlayışının gereği olarak eğitimde kar hedefi güden herhangi bir uygulamaya yer verilemeyeceği bütün kamusal alanda kabul edilmektedir. Ancak 1980’li yıllara gelindiğinde öğrenci başına eğitimin devlete getirdiği maliyetin hesaplanmaya başlandığı dikkat çekmektedir. Eğitimin kamuya maliyet hesabının yanında devletin eğitim hizmeti tartışılmakta ve özel sektörün eğitim hizmetinde daha etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Böylece eğitim kurumlarının ticarileşmesine yönelik kabuller toplumda yerleşmeye başlamakta, Türk Eğitiminde neoliberal politikaların ayak sesleri hissedilir olmaktadır (Kartal, 2020).

Mevcut Türk Eğitim Sistemi'nin temel hatlarının neoliberal politikalar çerçevesinde çizilen uyum programlarıyla belirginleştiği görülmektedir, Türkiye'ye has özelliklerle de şekillendirildiği anlaşılmaktadır. İlke olarak Şili'de gerçekleşen *askeri neoliberalizm* uygulaması, Türkiye'de 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe pratiğiyle aynı olduğu ve Türkiye'ye has özellikleri betimler niteliklerde olduğu değerlendirilmektedir (Ercan, 1999). Askeri darbeye devlete ait zorlama mekanizmaları kullanılarak, serbest piyasa sisteminin yerleşmesi için gerekli zeminin hazırlanmaya çalışıldığı görülmektedir (Ercan, 1999). Neoliberal politikaların Türk Eğitim Sistemindeki inşasında, 24 Ocak Kararları ve sonrasında gerçekleşen darbeye uygulanmaya başlayan istikrar planları önemli rol oynamaktadır. Kamusal masrafların azaltılması, kamunun birçok alandan çekilerek yerini özel girişimlere bırakma eğilimlerinin eğitimde kendini göstermeye başladığı anlaşılmaktadır (Uçkaç, 2019).

1980'li yıllarla birlikte neoliberal politikalar doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamalarla, sermaye toplumun tüm boyutlarında belirleyici unsur haline gelmektedir. Sosyal devlet anlayışı her mecradan çekilerek yerini neoliberal yaklaşıma bırakırken eğitimde de aynı tabloyla karşılaşmakta, neoliberal ekonomik politikaların eğitimin tüm kademelerine yayıldığı görülmektedir. Özellikle YÖK'ün kurulmasının eğitimde hedeflenen değişikliklerde devletin genel hatlara yönelik müdahalesinin sağlanabilmesi amacıyla olduğu değerlendirilmektedir (Ercan, 1999). Etkili olarak nitelendirilebilecek neoliberal dönüşüm faaliyetlerinden bir diğeri de 1990'lı yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı ve Dünya Bankası arasında yapılan anlaşmaya dayanmaktadır. Eğitimi geliştirme projesi olarak açıklanan bu anlaşma, ilk ve orta öğretimde yerleşme amacıyla eğitimin yeniden inşasını kapsarken, eğitimin yönetiminde ve öğretmenlerin eğitimlerinde dönüşümü hedeflediği anlaşılmaktadır (MEB, 2001). 2527 sayılı kanunda 1992 yılında gerçekleştirilen değişiklikle *harç* uygulaması getirilmekte ve böylece yükseköğrenim seviyesinde de eğitimin parasallaşmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca üniversitelerdeki yayın, yemek, temizlik gibi işlerin özelleştirilmesi de bu süreçte değerlendirilebilecek uygulamalardır.

Hızla ticarileşen eğitim, katı sınırlarla sınıfsal bir özellik edinmektedir. Eğitimin uzun vadeli sosyal kazancını önemsemeyen neoliberal yaklaşımlara göre eğitim gün geçtikçe değerlenerek, metalaşmaktadır. Yüksek öğretimde özel sektöre teşviki amacıyla kamu arazilerinin özel girişimlerin kullanımına açılması, vergilerde indirim sağlanması da aynı amaçla gerçekleştirilen girişimler olarak değerlendirilebilmektedir (Başaran, 2007 akt. Yıldız, 2008). 1994 yılında uygulanan ve *7. Beş Yıllık Kalkınma Planında* yer alan ortaöğretimin paralı hale getirilmesi uygulaması kendini *eğitime katkı* adı altında öğrenciden belirli bir miktarda para toplanması şeklinde göstermektedir (Keskin & Demirci, 2003; Gök, 2004; Sayılan, 2006). 1998'de *Hizmet Ticareti Genel Anlaşması*'nın (GATS) kabul edilmesiyle eğitimin ticarileşmesinin hızlandığı anlaşılmaktadır. Avrupa konseyi ile 2000'de halk eğitime, yetişkin eğitime ve ilköğretime destek projesi imzalanmakta, 2005 yılında *Temel Eğitimi Destekleme Projesi* kapsamında eğitim müfredatındaki değişimler piyasanın istek ve gereksinimlerini karşılayacak şekilde kariyer planlama, girişimcilik, bilinçli tüketici gibi içerikler eğitime dahil edilmektedir (İnal,2005).

Eğitime yönelik kamu desteğinin yoksunluğunda neoliberal politikalar görülmektedir. (Kuzulu, 2022). Türkiye'de eğitimde özelleştirme kapsamında özel kurslar, özel okullar, özel üniversiteler eğitim hizmeti sağlamaktadır (Soydan, 2007). Böylece eğitim devletin sunduğu kamusal hizmet olmaktan çıkmakta ticari bir yapı kazanarak neoliberal sisteme entegre olmaktadır. Bunun yanı sıra bazı özel eğitim kurumları da kamu desteği almaktadır. Özel okullar ve üniversiteler nazarında eğitim metalaşmakta, devlet bu ticari girişimleri hem desteklemekte hem de devlet okullarında *katkı payı*, *öğrenme harcı*, *karne parası* şeklinde pratiklerle eğitimin her mecrada ticarileşmesinin yolunu açmaktadır.

Neoliberal eğitim politikalarının yansımaları sebebiyle eğitim bütün toplumsal kesimlerin ulaşabildiği kamusal bir hak olmaktan çıkmakta, ekonomik güce sahip olanlar açısından önemli olanak haline gelmektedir. Eğitime yönelik zorunlu kaynakların temininin gerçekleştirilememesi, eğitim kurumlarında kaliteli eğitimin sağlanamaması ve düzenlenen her yeni sınav uygulamalarındaki değişimleri, özel kurumların güçlenmesine, gelişmesine ve bünyelerinde farklı seçeneklerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Şahin, 2007). Türkiye'deki eğitim kurumlarında çeşitlilik, öğrencilerin birbirleri arasında eşitsizliğin görülmesine neden olmaktadır. Öğrencilerin ekonomik durumu, aile yapısı, yetiştikleri çevre başarılarını belirleyen temel etmenler olarak değerlendirilmektedir (Dinçer & Uysal, 2010). Daha nitelikli eğitim veren okullara girişi de öğrencilerin gösterdikleri bu performansları da aynı koşullar belirlemektedir (Berberoğlu & Kalender, 2005).

Neoliberal eğitim politikalarının yapılandırılmasında Dünya Bankası benzeri küresel güçler önemli rol oynadıkları görülmektedir. İmzalanan proje ve programların, özellikle Avrupa Birliğine uyum sürecinin de güçlendirdiği, dönüşümler olarak değerlendirilmesi mümkündür. Avrupa Birliğinde de eğitime yönelik politikaların liberalleşme doğrultusunda yapılandırıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda Avrupa Birliğine uyum sürecinde serbest piyasanın gereksinimleri ve istekleriyle devlet tarafından sağlanan eğitimin ticarileşmesi, özel sektörün teşvik edilmesi, müfredatın piyasanın ihtiyaçlarına göre tasarlanması temel düzenlemeler olarak yer almaktadır. Süreç içerisinde uygulamaya konulan neoliberal eğitim politikalarıyla eğitimde eşitsizliklerin oranı yükselmiş, ekonomik gücü yüksek olanların eğitime ulaşması ve edinme fırsatı artarken, yetersiz ekonomik güce sahip bireylerin eğitimle gelecek kurma olanakları oldukça belirsiz bir hal almıştır. Okullar arasında oluşan ayrımlarda eğitimde var olan eşitsizliğin farklı bir boyutunu göstermektedir. İsim yapmış devlet okulları veya orta öğretim kurumları arasındaki farklar durumu örneklendirebilmektedir.

Gelişmekte olan ve gelişmiş kapitalist ülkelerin 1970'lerde içinde buldukları olumsuz ekonomik şartlardan kurtulma açısından benimsenen neoliberal sistem yaklaşımını, Türkiye içinde aynı kurguyla ifade etmek mümkündür. Türkiye'ye has özelliklerle eğitimin ticarileşmesi şeklindeki yatkinlik, 1980 sonlarında devlet tarafından kamu kaynaklarının azaltılması biçimindeki uygulamalarla, kamunun sunduğu eğitim niteliksiz kılınarak, eğitim için özel girişimlere yönelmesinin hızlandığı görülmektedir (Ercan, 1999). Eğitimin her kademesindeki değişimler neoliberal yaklaşımlar doğrultusunda değerlendirildiğinde çok sayıda adımla karşılaşmakta, dönüşümlere genel hatlarıyla bakıldığında günümüze kadar geldiği anlaşılmaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

AB, DTÖ, DB, GATS gibi küresel aktörlerce 1980'li yıllardan bu yana eğitim süreçlerinin tamamının (içeriği, ekonomik kaynağı, teşkilat yapısı, eğitim yöntemleri ve yönetimi vb.) piyasanın gereksinimlerine göre dönüştürüldüğü görülmektedir. Toplumun tümünü kapsayan kamusal eğitimden özel eğitime dönüşüm eğitim sisteminin ikili bir yapı kazanmasına neden olmaktadır. Eğitimde eşitsizliğin neden olduğu bu ikili yapıda sosyal ekonomik yeterliliğe sahip olanlar eğitimin her kademesinde daha nitelikli süreçlerde bulunabilirken, yeterli sosyal ekonomik güce sahip olmayanlar nitelikli eğitime ulaşamamakta veya ulaşımlar da eğitim sonunda diğer kesimlerin benzer kazanımlara sahip olmaları imkânsız olmaktadır. Ancak bir taraftan da piyasaya hizmet edecek davranışlara sahip olacak bireylerin yetiştirilebilmesinin temini için her kesimin kamusal da olsa eğitime katılımı sağlanmaktadır.

Tüm insanlar için temel hak olan eğitimin amacı bireylerin kapasitelerini etkin kullanmalarıyla gelişimlerini sağlamaktır. Ancak pratikte olan neoliberal eğitim politikalarıyla toplumun her ferdine eşit şekilde eğitim olanakları ulaşamamaktadır (Kuzulu, 2022). Neoliberal politikalar serbest piyasaya eğitimi dahil ederek eğitimin ticarileşmesini ve eğitimin her kademesinde ücretli uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Böylece vatandaşların tümüne eşit eğitim koşullarının ulaştırılması olanaksız hale gelmiştir.

Neoliberal sistem içerisinde var olan eğitim uygulamaları eğitimin temel haktansa ekonomik ve sosyal statüsü olan grubun faydalanabildiği imtiyaz olarak değerlendirilmektedir. Neoliberal eğitim politikaları öncesinde üst statü kazanmaya engel olarak eşitlikçi bir yaklaşım sergileyen okullar, uygulanan bu politikalarla ekonomik, sosyal, etnik özellikleri belirgin hale getirmekle birlikte adeta statü verir bir işlevle hayat bulmaktadır (Beck, 1996). Eğitimin metalaşması, ticarileşmesi eğitimdeki olanakların ülke gelenine denk bir biçimde yayılmaması sınıflaşmayla birlikte toplumsal çatışmayı da beraberinde getirmesi kaçınılmazdır (Kuzulu, 2022). Gerçekleşen bu dönüşümle demokratik sosyal hayatın güçlendirilerek ilerlemesinin sağlanmasından ziyade, demokratik yapıyı sarsan, güçsüz hale getiren faaliyetler bütünü ile karşılaşılmaktadır.

Eğitimin metalaşması, kurumların ticari yapılar şeklinde inşa edilmesi öğrencilere müşteri rolünü vermektedir. Kendilerine biçilen bu rolle öğrencilerin eleştirel düşünce sahibi, sorgulayan, özgür bireyler olarak var olmalarını imkânsız kılmakta, öğrencilerin sistemin devamlılığını sürdüren araçlar haline gelmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan da öğretmenler adeta ortaya koydukları ürünlerini pazarlaması gereken esnafa dönüşmekte, eğitimci öğrenci arasındaki ilişkiyi niteliksiz hale getirmekte, eğitim süreci bu açıdan da zarar görmektedir (Yıldız, 2008). Mevcut ekonomik sistemde işsizlik oranlarının hızla arttığı görülmekte, işsiz kesimin eğitilmiş vasıflı olması ise eğitim politikalarının sorgulanması açısından dikkat çekmektedir. Eğitim süresinin her geçen gün uzamasının da eğitilmiş işsizliğin ortaya çıkmasına engel olamadığını göstermektedir. Bu süreçlerin farklı formlarda uygulamaya konulan lisansüstü eğitimler ve yaşam boyu eğitim çalışmalarıyla örnekendirilmesi mümkündür (Yıldız, 2008).

Neoliberal politikalar kamu hizmeti olan eğitimi metalaştırarak, eğitim alanında rekabetin artmasına neden olmaktadır (Hirtt, 2005). Devletin eğitim hizmetinden uzaklaşması dezavantajlı ve yoksul grupları hayır projelerine, kurumlarına veya hayır yapmak isteyen kesimlerin eline bırakmaktadır. Eğitimin temel insan hakkı olduğu unutulmaktadır (Şensever, 2003).

Neoliberal politikaların eğitime yansımaları Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde eğitim sorunları neoliberal politikalarla daha ağırlaşmakta, eşitsizlik çok daha keskin hale gelmektedir. Cumhuriyet tarihinden günümüze eğitim politikalarının her yeni iktidar değişimiyle farklılaştığı ve partiler üssü bir konumda olmadığı görülmektedir. Var olan bu gerçeklik, eğitimde sürekliliğin sağlanamamasının yanında çok yönlü kaynak israfına yol açmaktadır (Kartal, 2020). Bu durumsa toplumun bütününde örseleyici ve hatta kimi alanda yıkıma neden olabilecek sonuçlar doğurmaktadır (Okçabol & Gök, 1994). Çünkü zaten sistemde var olan eşitsizlikler neoliberal politikaların piyasalaşma çabalarıyla şiddetlenmektedir. Gelişimini tamamlamamış ülkelerde kamusal eğitimde, eğitim süreçlerine teknolojik alet ve modern tekniklerin dahil edilmesinin zor olması toplumdaki ayrışmanın artmasına, uluslararası mecrada ise bağımlılığın boyutunun güçlenmesine yol açmaktadır. Neoliberal süreçte metalaşan eğitim toplum içinde eşitsizliği yol açarken daha makro boyutta evrensel eşitsizliklerin de tekrar üretimine zemin hazırlamaktadır. Bu doğrultuda ülkenin sistem içindeki gelişmişliğiyle konumlanmakta, eğitimdeki eşitsizliğin boyutu belirginleşmekte, piyasa koşullarına olan iştirakin seviyesi netleşmektedir.

Neoliberal politikaların eğitime yansımalarının olumsuz olduğu görülmektedir. Bu politikalarla ücretli olan eğitimde nitelik düşmekte ve eğitim de eşitsizlik keskin hale gelmekte, eğitim dışlayıcı bir yapıya sahip olmaktadır. Temel insan hakkı olan eğitimin dışlayıcı yapısının dönüştürülmesi gerekmektedir. Toplumun fertlerinin vatandaşlıklarından doğan temel haklarından olan eğitim hakkı, eğitim hizmetlerinin kamudan özel sektöre geçmesiyle birlikte temel vatandaşlık hakkı özelliğini kaybetmektedir. Her ne kadar mevcut eğitim sistemi neoliberal yaklaşımca kuşatılmış olsa da eğitim, toplumu donattığı bilgiyle güçlü kılması açısından kritik değerde olan toplumun temel yapısıdır. Bu niteliği nedeniyle temel insan hakkı olan eğitimin tekrar aynı anlayışla yapılandırılması gerekliliği tüm toplumlar için hayati önem kazanmaktadır. Kaliteli kamu tarafından sunulan ve tüm kesimin ulaşabileceği eğitim demokratik toplum koşulu için şarttır. Metalaşan eğitim toplumsal yapı üzerinde de uzun vadede önemli zararları olacağı görülmektedir.

Eğitim meta olmaktan çıkarılmalı, temel insan hakkı olarak tanımlanarak tekrar bu doğrultuda uygulamalar yapılmalıdır. Eğitim politikalarının tasarlanmasında eğitimin temel insan hakkı olduğu kabulü ile hareket edilmelidir. Eğitime dair tüm dönüşümlerin politik seçim olduğu bu sebeple politik işleyişinde bu doğrultuda şekillendirilmesinin önemli olduğu unutulmamalıdır (Yıldız, 2008).

Kaynakça

- Aksoy, H. H. (2005). Küresel kapitalizmin kamusal eğitime etkileri. *ABECE Dergisi*, 232, 2-8.
- Aksoy, N., Deniz, E. E., & Algan, B. (2017). Kamu okullarındaki piyasalaşma. *Eleştirel Eğitim Seçkisi*, 9.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Amin, S. (2014). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Apple, M. W. (2000). Between Neoliberalism and Neoconservatism: Education and Conservatism in a Global Context. İçinde: Torres, N.B., Ed., *Globalization and Education: Critical Perspectives*, New York: Routledge, 57-78.
- Apple, M. W. (2002). Küresel tehlikeler: eğitimdeki eşitsizlikler ve neoliberal politikaların bir mukayesesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(1), 23-46.
- Ataay, F. (2007). *Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması*. Ankara: Deki Yayınevi.
- Beaud, M. (2015). *Kapitalizmin Tarihi 1500-2010*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Beck, U. (1996). *Risikogesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Başaran, K. (2007). Eğitime bütçe ayırmazlarsa vakıf üniversiteleri kapanır. *Referans*.
- Berberoğlu, G., Kalender, İ. (2005). Öğrenci başarısının yıllara, okul türlerine, bölgelere göre incelenmesi: ÖSS ve PISA Analizi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*. 4(7):21-35.
- Boratav, K. (1997). Yapısal uyum ve bölüşüm: uluslararası bir bilanço. *Türk İş Yıllığı* 97:31-45.
- Cornay, M. (1995). Structural adjustment and the changing face of education. *International Labour Review*. 134(6): 653-673.
- Chang, H. J. (2002). *Kicking Away the Ladder*. London: Anthem Press.
- Dardot, P. & Laval, C. (2012). *Dünyanın Yeni Aklı. Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları
- Davies, B. & Bansel, P. (2007). Neoliberalism and education. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 20(3), 247-259.
- Davies, B. vd. (2006). The rise and fall of the neo-liberal university. *European Journal of Education*, 41(2), 305-319.
- Diñer, M., Alper, G. (2010). Determinants of student achievement in Turkey. *BETAM Working Paper*. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Ercan, F. (1999). Neo-liberal eğitim politikalarının anatomisi için alternatif bir çerçeve. *Toplum ve Hekim*. Cilt 14 • Sayı 4
- Field, J. (2003). *Sosyal Sermaye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Gök, F. (2004). *Eğitimin Özelleştirilmesi, Neoliberalizmin Tahribatı: 2000'li Yıllarda Türkiye*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Hirtt, N. (2005). Okulun ticarileşmesinin üç boyutu. *Eğitim, Bilim ve Toplum*, Cilt.3, Sayı.11, 110-119.
- İnal, K. (2005). Yeni ilköğretim müfredatının felsefesi. *Zil ve Teneffüs*. Sayı1:37-40.
- Karakaya, H. (2013). Eğitimin piyasalaşması ve Kıbrıs'ta durum. *Eleştirel Pedagoji*, 26, 64-70.

- Kartal, S. (2020). Türkiye’de eğitim politikalarının dönüşümü: 1980 ve sonrası. *Asead Cilt 7 Sayı 9* s1-18
- Keskin, Nuray E. (2003). Eğitimde reform, kamu yönetimi. *1. Ulusal Kurultayı*. Malatya
- Kotz, D. M. (2018). Kapitalist Olmayan Kurumların Aşınması ve Kapitalizmin Yeniden Üretimi. *Siyasal İktisat ve Küresel Kapitalizm* (Der. R Albritton, B Jessop ve R Westra), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kurul, N. (2012). *Eğitim Finansmanı*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Kuzulu, H. (2022). Eğitimin toplumsal işlevleri, neoliberal politikalar ve eğitimin piyasalaşması, *International Academic Social Resources Journal*, 7- (43),1293- 1297.
- Lewidow, L. (2005). Neoliberal agendas for higher education. İçinde: *Neoliberalism*. ed.Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, London: Pluto Press.
- Masschelein, J. & Simons, M. (2002). An adequate education in a globalised world? a note on immunisation against being- together. *Journal of Philosophy of Education*, 36(4), 589-608.
- McMahon, W. W. (1999). *Education and Development*. New York : Oxford University Press.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2001) *Milli Eğitim Sistemi ve Sayısal Veriler*. Ankara: MEB
- Okçabol, R. & F, Gök. (1994). Kriz karşısında eğitim politikaları, *Petrol İş Yıllığı 1994*: 751-769.
- Sayılan, F. (2001). *Paradigma Değişirken: Küreselleşme ve Yaşamboyu Eğitim*. Cevat Geray'a Armağan. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayını.
- Soydan, T. (2007). *Küreselleşme Sürecinin Eğitim Alanına Etkileri. Küreselleşme ve Eğitim*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Şahin, İ. (2007). Türkiye Eğitim Sisteminde değişim. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. 5(20):30-51.
- Şensver, F. L. (2003). *Dünya Sosyal Forumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tanzi, V. (2011). *Government versus Market. The Changing Economic Role of the State*. New York: Cambridge University Press.
- Uçkaç, A. (2019). Neoliberalizm ve küreselleşmenin eğitim üzerindeki etkisi. *Mülkiye Dergisi*, 43(4), 785-809.
- Yıldız, N. (2008) Neoliberal küreselleşme ve eğitim. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, 13-32